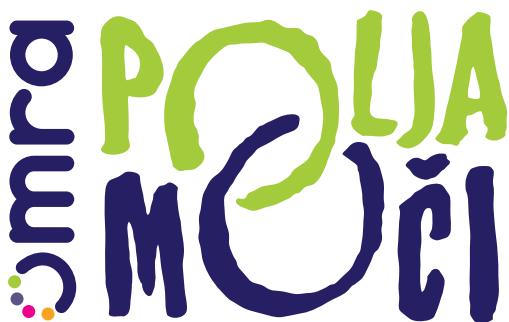

KMETOVATI IN DOBRO ŽIVETI: DELO, ODNOSI IN POLJA MOČI

pmrc **POLJA**
MOČI

KMETOVATI IN DOBRO ŽIVETI: DELO, ODNOSI IN POLJA MOČI

FARMING AND LIVING WELL:
WORK, RELATIONSHIPS, AND FIELDS
OF STRENGTH

Uredila: Nataša Dernovšček Hafner in Dino Manzoni

Založba ZRC

KMETOVATI IN DOBRO ŽIVETI: DELO, ODNOSI IN POLJA MOČI

Uredila: Nataša Dernovšček Hafner in Dino Manzoni

Recenzenta monografije: Mojca Zvezdana Dernovšek in Dan Podjed

Recenzentki in recenzenta prispevkov: Mojca Zvezdana Dernovšek, Dan Podjed,

Nataša Dernovšček Hafner, Dino Manzoni

Jezikovni pregled: Ana Glavina

Izdajatelj: ZRC SAZU, Družbenomedicinski inštitut

Zanju: Lilijana Šprah

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanjo: Oto Luthar

Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Avtor naslovnice: Danilo Lah

Avtorji fotografij: Nataša Dernovšček Hafner, Danilo Lah, Blaž Lenček, Boštjan Podlogar

Oblikovanje in prelom: Sara Munda

Tisk: Present, d. o. o.

Naklada: 300

Ljubljana, oktober 2026

Prva izdaja, prvi natis / Prva e-izdaja

Publikacija je v PDF-različici dostopna tudi na spletni strani:

<https://www.omra.si/poljamoci>

Delo je zaščiteno z mednarodno licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji):

<https://doi.org/10.3986/9789610511793>

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID 293022467

ISBN 978-961-05-1178-6

E-knjiga

COBISS.SI-ID 292896259

ISBN 978-961-05-1179-3 (PDF)

KAZALO

KNJIGI NA POT

DOBRO POČUTJE LJUDI, KI KMETUJEJO: DELO, ODNOSI IN MOŽNOSTI DELOVANJA

Dino Manzoni in Nataša Dernovšček Hafner

3

PREDGOVOR

MOČ NI V TEM, DA VSE NOSIMO SAMI: od projekta neMOČ podeželja do PoljMoči

Andreja Grobiša in Doris Letina

11

NEVIDNO BREME KMETOVANJA: OCENA PSIHOSOCIALNIH TVEGANJ IN NJIHOVEGA VPLIVA NA DOŽIVLJANJE PREKOMERNEGA STRESA S POMOČJO ORODJA OPSA / The invisible burden of farming: an OPSA-based assessment of psychosocial risks and their impact on excessive stress

Lilijana Šprah

17

POČUTJE V PRIMEŽU DELA IN DRUŽINE: VPOGLED V OKOLIŠČINE SLABEGA POČUTJA NA DRUŽINSKIH KMETIJAH V SLOVENIJI / Well-being caught between work and family: insight into the circumstances of ill-being on family farms in Slovenia

Majda Černič Istenič in Duška Knežević Hočevar

49

DUŠEVNO ZDRAVJE SLOVENSКИH KMETOV SKOZI PRIZMO IZGORELOSTI: KVALITATIVNA ANALIZA DEJAVNIKOV STISK IN VIROV POMOČI / The mental health of Slovenian farmers through the lens of burnout: a qualitative analysis of stressors and sources of support

Nataša Dernovšček Hafner

71

PROTISLOVJA DIGITALIZACIJE KMETIJSTVA: PLATFORMIZACIJA, STRUKTURNI TEHNOSTRES IN VPRAŠANJE AVTONOMIJE / Contradictions of agricultural digitalisation: platformisation, structural technostress, and the question of autonomy

Dino Manzoni

99

FARMING WOMEN AND THE RELATIONALITY OF DROUGHT AND DISTRESS

Lia Bryant

121

KMETICE IN POVEZANOST MED SUŠO IN STISKO

slovenski prevod / Slovenian translation

Lia Bryant

141

KMETIJSTVO, MIGRACIJE IN DUŠEVNO ZDRAVJE / Agriculture, migration, and mental health

Tisa Kučan Lah in Sanja Cukut Krilić

161

PISMENOST O DUŠEVNEM ZDRAVJU V SLOVENIJI: VLOGA SOCIODEMOGRAFSKIH ZNAČILNOSTI / Mental health literacy in Slovenia: the role of sociodemographic factors Adela Černigoj in Lilijana Šprah	183
ZGODNJE PREPOZNAVANJE OSAMLJENOSTI PRI LJUDEH, KI KMETUJEJO / Early recognition of loneliness among people who farm Barbara Vogrinec Švigelj in Dino Manzoni	199
DUŠEVNO ZDRAVJE LJUDI, KI KMETUJEJO: OVIRE PRI ISKANJU POMOČI IN VAROVALNI DEJAVNIKI / Mental health of people engaged in farming: barriers to help-seeking and protective factors Sanja Cukut Krilič in Tisa Kučan Lah	213
VLOGA OBČANSKE ZNANOSTI PRI VAROVANJU DUŠEVNEGA ZDRAVJA KMEČKE POPULACIJE / The role of citizen science in protecting the mental health of the farming population Nuša Kovačević Tojnko, Maruša Gorišek, Tatjana Rožič	235
ZAKAJ SODELOVANJE IZGUBI SMISEL? MORALNA EKONOMIJA TRŽNEGA POVEZOVANJA MED PRIDELOVALCI SADJA / Why does cooperation lose its meaning? The moral economy of market cooperation among fruit growers Mateja Slovenc Grasselli	257
SINTEZA POTREB IN KONCEPTUALNI OKVIR ZA NAČRTOVANJE SOCIALNE INFRASTRUKTURE ZA OSEBE Z DEMENCO NA PODEŽELJU / A synthesis of needs and a conceptual framework for planning social infrastructure for people with dementia in rural areas Nuša Kovačević Tojnko, David Bogataj, Tatjana Rožič	277
PRIPOROČILA ZA ETNOGRAFSKO OBVEŠČENE JAVNOZDRAVSTVENE EVIDENCE LJUDI, KI KMETUJEJO / Recommendations for ethnographically informed public health records of people who farm Duška Knežević Hočevar, Majda Černič Istenič, Lilijana Šprah	301

KMETIJSTVO, MIGRACIJE IN DUŠEVNO ZDRAVJE

Agriculture, migration, and mental health

Tisa Kučan Lah, Sanja Cukut Krilić

POVZETEK

Prispevek na podlagi pregleda mednarodnih raziskav obravnava dejavnike, ki vplivajo na duševno zdravje in dobro počutje migrantskih delavcev v kmetijstvu. Ugotavlja, da njihove duševne stiske niso predvsem posledica individualne ranljivosti, temveč strukturnih dejavnikov, kot so migracijske politike, negotov pravni status, začasne zaposlitve, neustrezni delovni in bivanjski pogoji, diskriminacija. Pregled opozarja tudi na tesno prepletenost telesnega in duševnega zdravja, pomen razlikovanja med delovnimi in kontekstualnimi stresorji in opredeljuje dejavnike, ki prispevajo k boljšemu počutju in večji odpornosti, kot so podporne mreže, občutek pripadnosti in izboljšanje družbenih in političnih pogojev. Ker raziskav o migrantskih delavcih v kmetijstvu v Sloveniji skorajda ni, prispevek izpostavlja potrebo po sistematičnem raziskovanju povezav med migracijami, kmetijstvom in zdravjem tudi v slovenskem prostoru.

Ključne besede: kmetijstvo, migrantski delavci, sezonsko delo, duševno zdravje, strukturna ranljivost

Avtorica: Tisa Kučan Lah

Znanstveni in strokovni naziv: magistrica socialne in kulturne antropologije, asistentka

Inštitucija/zaposlitev, naslov: Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU, Novi trg 2, Ljubljana

E-naslov: tisa.kucan-lah@zrc-sazu.si

ORCID iD: 0009-0000-8353-5278

Avtorica: Sanja Cukut Krilić

Znanstveni in strokovni naziv: doktorica socioloških znanosti, znanstvena sodelavka

Inštitucija/zaposlitev, naslov: Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU, Novi trg 2, Ljubljana

E-naslov: sanja.cukut@zrc-sazu.si

ORCID iD: 0000-0002-4498-3809

https://doi.org/10.3986/9789610511793_06, CC BY-SA

ABSTRACT

Drawing on a review of international research, this article examines the factors that influence the mental health and well-being of migrant workers in agriculture. It finds that their mental distress arises primarily not from individual vulnerability but from structural factors such as migration policies, precarious legal status, temporary employment, inadequate working and living conditions, and discrimination. The review also highlights the close interconnection between physical and mental health, the importance of distinguishing between work-related and contextual stressors, and the factors that contribute to greater well-being and resilience, such as support networks, a sense of belonging, and improvements in social and political conditions. As there is virtually no research on migrant workers in agriculture in Slovenia, this article underlines the need for systematic research into the links between migration, agriculture, and health in the Slovenian context as well.

Key words: agriculture, migrant workers, seasonal work, mental health, structural vulnerability

1 UVOD

Kmetijstvo je eden od sektorjev, ki je neločljivo povezan s fizičnim prostorom, kakovostjo zemlje, letnimi časi in podnebjem. To v veliki meri določa potrebo po kratkoročnih, začasnih in posledično negotovih zaposlitvenih razmerjih za kmetijske delavce (King in sod., 2021; Sargeant, 2009). Prav zato ni naključje, da so migrantski in/ali sezonski delavci vedno večji del delovne sile v kmetijstvu, zato je bil na mednarodni ravni, zlasti v Kanadi, ZDA in Evropi, v zadnjih dveh desetletjih zabeležen porast raziskav, v katerih so raziskovalci različnih akademskih ozadij proučevali položaj migrantov, ki delajo v kmetijstvu. Sistematični pregled študij o delu migrantov v sektorju proizvodnje hrane v Evropi (Rye in Scott, 2018) je pokazal, da se je od 90. let 20. stoletja naprej v kmetijskem sektorju kazala vedno večja potreba po delu migrantov, vendar je bila integracija delavcev migrantov

Kratka predstavitev avtoric

Tisa Kučan Lah je magistrica socialne in kulturne antropologije, asistentka na Druženomedicinskem inštitutu ZRC SAZU. Njena področja proučevanja segajo na področja dobrega počutja ljudi, ki kmetujejo, in migracijskih študij.

Sanja Cukut Krilić je doktorica socioloških znanosti, znanstvena sodelavka na Druženomedicinskem inštitutu ZRC SAZU. Njena področja proučevanja segajo na področja migracijskih študij, študij spolov in različnih družbenih kontekstov težav v duševnem zdravju.

na ruralnih območjih pogosto težavna, saj je bil poudarek politik prav na »potrebi po« njihovem delu, manj pa na potrebah te praviloma slabo plačane in pogosto izkoriščane skupine delavcev.

Delavci migranti v kmetijstvu se soočajo z dejavniki, povezanimi z izkušnjo priseljevanja, in z dejavniki, ki so specifični za način življenja priseljenih kmetijskih delavcev (Hovey in Magaña, 2002). Obe skupini dejavnikov sta povezani s praviloma začasno naravo dela v kmetijstvu in nizkim plačilom zanj in s specifičnimi dejavniki, vezanimi na izkušnjo migracije. Zlasti kadar oblikovalci politik in delodajalci delavce obravnavajo kot »nizko usposobljene«, jim pogosto dovolijo vstop v določeno državo le začasno, da bi zapolnili konkretno pomanjkanje delovne sile, s čimer se izognejo socialnim in gospodarskim »stroškom« integracije migrantov (Triandafyllidou, 2022). Spodbujanje izključno začasnih in negotovih oblik zaposlovanja za migrante, ki delajo v kmetijstvu, tako pomeni tudi povečanje njihove strukturne ranljivosti, kar lahko opazimo tudi pri nastajanju hierarhij delovnih pogojev in vrst dela med različnimi skupinami kmetijskih delavcev (Holmes, 2013a in 2013b).

Takšne zaposlitvene politike in negotov pravni status vplivajo tudi na delovne in življenjske pogoje migrantskih kmetijskih delavcev in na njihovo varnost in zdravje pri delu. Začasni delavci so v primerjavi s stalno zaposlenimi – ne glede na to, ali so migranti ali ne – pogosto nesorazmerno izpostavljeni tveganjem na področju varnosti in zdravja pri delu. Sargeant (2009) trdi, da delavci v stalnem delovnem razmerju bolje poznajo politike in prakse na področju varnosti in zdravja pri delu kot začasni delavci, ki so zato bolj izpostavljeni večplastnim ranljivostim. Poudarja tudi heterogenost migrantskih delavcev kot pomembno spremenljivko pri ocenjevanju njihovih ranljivosti in meni, da se večplastne ranljivosti kažejo v različnih oblikah.

V delovno intenzivnih sektorjih, kot je kmetijstvo, so tveganja za nesreče pri delu in za pojav zdravstvenih težav in bolezni še posebej visoka (International labour organization, 2022). Nedavni pregled literature o zdravju migrantskih kmetijskih delavcev (Urrego-Parra in sod., 2022) v obdobju od 1998 do 2021 se je osredotočil na evropske države. Raziskovalci so ugotovili, da najpogostejše nesreče v kmetijstvu, kot so padci, poškodbe z rezilnimi predmeti in poškodbe zaradi strojev, ki so pogosto povezane tudi z ravnanjem z živalmi in pesticidi, lahko ostanejo neprijavljene zaradi strahu pred izgonom, maščevanjem delodajalca in brezposelnostjo. Pregled je nadalje pokazal, da so bile v preučenih študijah najpogostejše navedene težave z duševnim zdravjem tesnoba, stres in depresija, povezane z delovnimi pogoji in socialnim kontekstom. Avtorji so ugotovili tudi, da so fizični simptomi, kot so bolečine v križu in glavoboli, povezani z večjo verjetnostjo za pojav težav z duševnim zdravjem. Zaradi življenjskih in delovnih

okolščin migrantskih in sezonskih delavcev v kmetijstvu so ti izpostavljeni dejavnikom, ki lahko negativno vplivajo na njihovo počutje. Migrantski in sezonski delavci v kmetijstvu se po Boggess in Ochoa Bouge (2016) soočajo z večjim številom poškodb pri delu, nesreč s smrtnim izidom in boleznimi v primerjavi z delavci v drugih sektorjih, med drugim z raztrganinami, mišično-skeletnimi poškodbami, artritisom, dermatitisom, očesnimi obolenji in srčnimi boleznimi. Ob slabem počutju migrantski kmetijski delavci pogosto ne iščejo pomoči in se ne zaupajo niti delodajalcu, da bi se tako izognili opominom in zmanjšanju plače (Gabriel in MacDonald, 2011; Hennebry, 2009; McLaughlin, 2007, cit. po Barnes, 2013). Fialkowska in Matuszczyk (2021) sta raziskovali poljske migrante v Nemčiji in ukrajinske migrante na Poljskem, ki delajo v kmetijskem sektorju. Ugotovili sta, da delodajalci in delavci manjše poškodbe, kot so bolečine v hrbtu, glavoboli, dehidracija, odrgnine na prstih, praske, padci in izpuščaji, obravnavajo kot nekaj običajnega in jih normalizirajo. Pomanjkanje jezikovnega znanja je bilo eden ključnih dejavnikov, da v primerih mobinga in drugih kršitev na delovnem mestu ni bilo uradnih pritožb. Delavci so se namesto tega bolj zanašali na neformalne mreže kot na iskanje institucionalne podpore. Participatorna raziskava med otroki migranti, starimi med 10 in 17 let (Arnold in sod., 2021), ki so delali v kmetijstvu v Severni Karolini v ZDA in katerih delo v veliki meri ostaja nevidno, je podobno pokazala, da so skoraj vsi bili priča poškodbam pri delu. Bolečino so normalizirali kot »del službe«, hkrati pa praviloma niso bili deležni usposabljanja o varnosti pri delu in so imeli malo zaščite pri delu. Ne gre spregledati tudi dejstva, da kmetijstvo v državah prihoda pogosto potrebuje delavce, ki so pripravljeni sprejeti sezonsko, fizično naporno, slabo plačano in negotovo delo. Kot opozarjajo Bail in sodelavci (2012), imajo države poleg dolžnosti zagotavljanja človekovih pravic delavcem tudi interes, da so ti delavci telesno in duševno zdravi. Številni delavci se za takšno delo ne odločajo prostovoljno, temveč zaradi svojih življenjskih okoliščin, ki jim v državi izvora omejujejo možnosti za delo in preživetje (Holmes, 2013a in 2013b). V takšno delo tako pogosto vstopajo posamezniki z nizko stopnjo formalne izobrazbe, iz okolij brez dostopa do stabilne zaposlitve, s slabim socialnim kapitalom in visoko stopnjo soodvisnosti družinskih članov (García-Colón in Meléndez, 2013).

Prav zato ni zanemarljivo dejstvo, da poleg prej opisanih fizičnih posledic dela v kmetijstvu na telesih migrantskih in sezonskih delavcev tovrstno delo vpliva tudi na njihovo duševno zdravje oziroma doživljanje različnih stisk. V sistematičnem pregledu literature o psihološkem zdravju delavcev migrantov, ki so ga izvedli Mucci in sodelavci (2020), so kot najpomembnejši dejavniki tveganja za psihološki stres opredeljeni njihova osebna preteklost, družbenoekonomski kontekst in delovno okolje. Tudi oddaljenost od doma in pomanjkanje družinske

podpore lahko povzročata vse večji občutek negotovosti in osamljenosti. Delavci migranti se srečujejo tudi z ovirami pri dostopu do zdravstvenih storitev in pogosto niso sposobni obvladovati težav, povezanih s stresom, kot so nespečnost, prebavne težave in glavoboli. Pregled je pokazal tudi, da delavci migranti lahko doživljajo več delovnega stresa kot »lokalno prebivalstvo«, zlasti zaradi pojava, imenovanega »podzaposlenost« – pogosto opravljajo dela, ki ne ustrezajo njihovem strokovnemu znanju in spretnostim.

Ker so varnost in zdravje pri delu, delovni in življenjski pogoji in širši družbenoekonomski konteksti migrantskih delavcev v kmetijstvu tesno prepleteni, je njihovo duševno zdravje mogoče razumeti le z razumevanjem njihovega vsakdanjega življenja in strukturnih okoliščin, ki ga oblikujejo. Prispevek zato na podlagi pregleda mednarodnih raziskav obravnava, kateri dejavniki vplivajo na duševno zdravje in dobro počutje migrantskih delavcev v kmetijstvu, in osvetli tudi nekatere vire podpore in zaščitne dejavnike, ki lahko prispevajo k zmanjševanju njihovih stisk.

2 METODOLOGIJA

Na migrantske delavce v kmetijstvu v njihovem vsakdanjem življenju deluje niz medsebojno prepletenih dejavnikov, ki vplivajo na njihovo počutje in duševno zdravje. Prispevek temelji na kvalitativnem pregledu sekundarnih virov, ki obravnavajo tematiko stisk migrantskih delavcev v kmetijstvu. Namen pregleda je identificirati ključne dejavnike, ki vplivajo na duševno zdravje in dobro počutje migrantskih in sezonskih delavcev v kmetijstvu oziroma na njihovo doživljanje stisk in težav v duševnem zdravju, in prikazati, kako življenjske, delovne in širše družbene okoliščine oblikujejo njihove vsakodnevne stiske. Pregled je usmerjen predvsem v raziskave, izvedene v ZDA, Kanadi in evropskih državah, kjer je zaposlovanje migrantskih in sezonskih delavcev v kmetijstvu najbolj razširjeno in tudi raziskovalno najbolj dokumentirano. Uporabljena je bila tematska analiza, pri čemer smo posamezne raziskave vključili glede na dejavnike, ki jih avtorji prepoznajo kot pomembne za pojavljanje stisk migrantskih delavcev. Namen prispevka ni sistematična metaanaliza obstoječih raziskav ali ugotavljanje prevalence težav v duševnem zdravju med migrantskimi delavci v kmetijstvu, temveč sinteza ključnih ugotovitev raziskav, ki prispevajo k razumevanju duševnega zdravja migrantskih delavcev kot posledice prepleta strukturnih, družbenih, ekonomskih in kulturnih dejavnikov. Na podlagi pregleda so bili oblikovani tematski sklopi, ki najprej naslovijo širši socio-politični kontekst migracije, zlasti vprašanje rekrutacije delavcev in njihovega negotovega statusa. V nadaljevanju kot dejavnik tveganja izpostavimo delovne in življenjske pogoje

migrantskih delavcev v kmetijstvu, ki jih vežemo na tematiko diskriminacije, nevidnosti in socialne izolacije te skupine delavcev. Naslovimo tudi kulturne in jezikovne dejavnike, ki lahko vplivajo na doživljanje stisk, in se dotaknemo vloge spola.

3 DEJAVNIKI TVEGANJA ZA DUŠEVNO ZDRAVJE MIGRANTSKIH IN SEZONSKIH DELAVCEV V KMETIJSTVU

3.1 Izkušnja migracije, rekrutacija in migracijski status

V nasprotju s klasično paradigmo migracijskih raziskav, ki se osredotoča na analizo individualnih in domnevno racionalnih motivov za izseljevanje, praviloma kategoriziranih kot dejavniki potiska in potega, se zdi nujno analizirati tudi strukturne okoliščine in mehanizme migracije (Cukut Krilić in Knežević Hočever, 2022). V Holmesovi (2013b) raziskavi med migrantskimi delavci iz Mehike v ZDA tovrstni strukturni kontekst, ki zgolj navidezno določa prostovoljno odločitev za migracijo, tvorijo okoliščine propadajočih mehiških samooskrbnih kmečkih skupnosti v kontekstu prostotrgovinskega sporazuma med ZDA, Kanado in Mehiko in posledične revščine kmetov v Mehiki.

Eden pomembnejših dejavnikov tveganja za doživljanje stisk so politike rekrutacije delavcev v kmetijstvu, ki praviloma temeljijo na kratkoročnih in negotovih zaposlitvenih aranžmajih. Tako na primer v ZDA, zlasti vizumski program H-2A, delavce veže na posameznega delodajalca, omejuje njihovo možnost menjave zaposlitve in uveljavljanja pravic in jih izpostavlja tveganju deportacije v primeru izgube dela ali pritožb. To povečuje negotovost, otežuje prijavo zlorab in zmanjšuje dostop do pravne in socialne zaščite. Stiske delavcev migrantov se odražajo v slabših delovnih in življenjskih razmerah in večji izpostavljenosti izkoriščanju (Southern Poverty Law Center, 2013; Carrasquillo, 2011).¹

Eno od skrajnejših oblik izkoriščanja migrantov v kmetijstvu, ki so vezane na načine njihovega rekrutiranja, so raziskovalci identificirali v Italiji, ki je v zadnjih treh desetletjih postala vedno bolj odvisna od dela migrantov v kmetijstvu. Intenzifikacija kmetijstva in vse večji razmah monokulturnega kmetijstva sta povzročila, da je bilo za kratko obdobje pobiranja sadja in zelenjave potrebno večje število delavcev. V okviru pravne ureditve, ki je dovoljenje za bivanje praviloma povezovala s pogodbo o zaposlitvi, se je razmahnilo

¹ Več o politikah rekrutacije v Cukut Krilić in Knežević Hočever, 2022.

število nedokumentiranih migrantov in razvil sistem neformalne mobilnosti, navsezadnje pa se je v procesu zaposlovanja povečalo število posrednikov, kar je migrante pahnilo v še bolj negotov položaj odvisnosti od delodajalcev (Corrado, 2018). Perrotta in Sacchetto (2014) navajata primere, ko so migranti, ki so na odločitev o svojem statusu čakali v sprejemnih centrih ali centrih za pridržanje, te zapustili in se vključili na neformalni trg dela v kmetijstvu. To je pomenilo, da so bili še bolj odvisni od posrednikov, saj bi jih oblasti lahko na podlagi informacije o neurejenem pravnem statusu kadarkoli izgnale iz države.

Tudi v Kanadi in ZDA sta začasnost statusa delavcev v kmetijstvu in posledično nizka raven njihovih socialnih pravic ena ključnih okoliščin njihove prekarizacije in stisk, hkrati pa so delovne hierarhije v kmetijstvu oblikovane glede na rasno in etnično pripadnost delavcev (Cohen, 2019; Holmes, 2013a in 2013b). Cohen (2019) je pokazala, da so delavci v kmetijstvu, čeprav imajo v Kanadi začasno urejen pravni status, v nenehnem prekarnem položaju in živijo v strahu pred deportacijo. V praksi delavci, ki v Kanadi delajo v okviru programa za delavce v kmetijstvu, skoraj nimajo dostopa do ureditve stalnega statusa v državi, dostopa do socialnih storitev in možnosti delovne mobilnosti. Ker so njihova delovna dovoljenja vezana na delodajalca, to vzpostavlja sistem prisilne vezanosti na enega delodajalca, ne glede na morebitne kršitve delavskih pravic. Poleg tovrstnih pravnih regulativ delodajalci uporabljajo vrsto drugih postopkov za nadzorovanje delavcev, kot so zasegi potnih listov, odkrit in prikrit nadzor, politike prepovedi sprejemanja obiskovalcev in uživanja alkohola in določanje najpoznejših dovoljenih ur prihoda v namestitev.

Kljub temu velja opozoriti, da migrantski delavci v kmetijstvu niso nujno zgoljčasni oziroma sezonski delavci, ki se selijo glede na zaposlitvene priložnosti. Četudi je nedokumentiran status eden od pomembnejših dejavnikov tveganja za doživljanje stisk, pa po nekaterih ocenah večina delavcev v kmetijstvu v ZDA stalno živi na določenem območju in niso zgolj delavci na poljih, temveč tudi vozniki tovornjakov, upravljavci kmetij, pogodbeniki ..., kar vpliva tudi na njihove delovne in življenjske pogoje in na kakovost življenja (Schmid 2019, cit. po Cook, 2023). V hierarhiji delovnih pogojev se zdi, da imajo delavci, ki opravljajo specializirane naloge, več možnosti odločanja in avtonomije kot tisti, ki opravljajo ponavljajoča dela, za katera ni potrebnih toliko specializiranih znanj (Cook, 2023).

3.2 Delovni pogoji in negotovost zaposlitve

Ranljivost delavcev migrantov v kmetijstvu se dosledno kaže tudi v delovnih pogojih, ki so jim izpostavljeni na kmetijah. Burke Winkelman in sodelavci (2013) v študiji med migrantskimi delavci v kmetijstvu v ZDA navajajo, da so njihove

dlani, stopala in oči utrujeni. Nekateri so utrujeni od celodnevne stanja, čutijo napetosti v hrbtu, vratu, rokah ali pa jih zaradi tega boli glava; pogosto jim ni dovoljeno vzeti odmora. Ob utrujenosti poročajo tudi o pomanjkanju (prenosnih) stranišč, ekstremnih temperaturah, psihološkem stresu, povezanem z zahtevnostjo nadrejenih, in o nerealno visokih standardih produktivnosti (Burke Winkelman in sod., 2013). O ekstremnih temperaturah je poročala tudi raziskava med latinskoameriški migrantskimi in sezonskimi delavci v Severni Karolini, kjer je 94 % udeležencev poročalo o delu v ekstremni vročini in 40 % o simptomih, povezanih z vročino (Mirabelli in sod., 2005, cit. po Zhang in sod., 2016: 324). Hkrati raziskave kažejo, da so delavci migranti v kmetijstvu praviloma slabo usposobljeni na področju varnosti na delovnem mestu (Colindres in sod., 2021).

V raziskavi med migrantskimi kmetijskimi delavci v Kanadi (Colindres in sod., 2021) jih je od 179 anketiranih 146 (81,6 %) poročalo o usposabljanju na delovnem mestu, vendar je približno polovica povedala, da ne vedo, kakšne pravice imajo kot delavci v Kanadi, in da je količina časa, namenjenega usposabljanju za zdravje in varnost, spremenljiva. Omenjeno kaže na pomanjkanje standardizacije tovrstnih postopkov usposabljanja in posledično morebitno nezadostno pripravljenost za delo v nevarnem kmetijskem sektorju. V tej luči morda ni presenetljivo, da je več kot polovica udeležencev raziskave (63,7 % oziroma 114) menila, da njihovo delo v Kanadi ogroža njihovo zdravje. Od vseh udeležencev se jih je 28 (15,6 %) v zadnjih petih sezonah med delom v Kanadi poškodovalo. Od teh jih je 26 o poškodbi poročalo svojemu nadrejenemu, 16 jih je šlo na zdravljenje v bolnišnico, šest pa je o poškodbi obvestilo konzularne uradnike. Poškodbe so bile le v treh primerih prijavljene WorkSafeBC-ju (Odboru za odškodnine delavcem Britanske Kolumbije). Ob tem je 90 (50,3 %) udeležencev poročalo, da ne vedo, na koga se obrniti po pomoč pri prevajanju, 71 (39,7 %) pa jih ni vedelo, na koga se obrniti za ureditev prevoza. Le 83 (46,4 %) anketiranih se je močno strinjalo s trditvijo, da bi lahko ob resni težavi dobili potrebno pomoč.

3.3 Jezikovne ovire in prilagoditve

Vstop v tujejezično kulturno okolje je eden izmed pomembnejših dejavnikov tveganja v procesu migracije. Tudi pri migrantskih delavcih v kmetijstvu lahko pomanjkljivo znanje lokalnega jezika predstavlja pomembno oviro v njihovem vsakdanjem življenju. Tematiki poznavanja jezika se je posvečalo kar nekaj raziskovalcev (García-Colón in Meléndez, 2013; Cartwright, 2011; Magaña in Hovey, 2003). García-Colón in Meléndez (2013) sta v raziskavi med julijem in novembrom 2010 s pomočjo anketnega vprašalnika preučevala situacijo delavcev v kmetijstvu iz Portorika v južnem New Jerseyju, severnem delu zvezne države New York, Connecticutu, vzhodni Pensilvaniji in zahodnem Massachusettsu v

ZDA. Ugotovila sta, da večina delavcev v kmetijstvu iz Portorika ne govori tekoče angleško, saj je kar 84,5 % anketirancev poročalo o ničelnem ali nizkem znanju angleščine, ob tem pa so pogosto slabo pisмени tudi v španščini. Znanje jezika je za migrantske in sezonske delavce v kmetijstvu po Aguilero (2005, cit. po García-Colón in Meléndez, 2013) pomembno tako zaradi povezave med znanjem jezika in višjim zaslužkom kot tudi zaradi možnosti usposabljanja o varnosti pri delu, pridobivanja zdravstvenega zavarovanja, vzpostavljanja interakcij v širši skupnosti in premagovanja socialne izolacije. Teza o povezavi med znanjem jezika in višjim zaslužkom se je v raziskavi García-Colóna in Meléndeza (2013) potrdila, saj so imeli delavci, ki so v anketi poročali o dobrem oziroma zelo dobrem znanju angleškega jezika, v povprečju dva dolarja na uro višji zaslužek kot tisti, ki so poročali o nizkem znanju angleškega jezika, in tri dolarje na uro višji zaslužek kot tisti, ki angleško sploh ne govorijo. V nasprotju z raziskavo med portoriškimi delavci raziskava medicinske antropologinje Cartwright (2011) med migrantskimi delavci v zvezni državi Montana v ZDA ni pokazala nobene povezave med znanjem jezika in višjim zaslužkom. Raziskava prav tako ni našla povezave med znanjem jezika in višjim nivojem akulturacije, saj so bili tudi tisti z boljšim znanjem angleškega jezika še vedno zaposleni v začasnih službah z nizkim dohodkom (Cartwright, 2011). Zahteve po znanju jezika se tako kontekstualno razlikujejo, lahko pa sklenemo, da vstop v tujejezično kulturno okolje predstavlja nezanemarljiv stresor.

Kljub situacijski pogojenosti znanja jezika Magaña in Hovey (2003) med delavci migranti v kmetijstvu poročata o dokaj konsistentnih odzivih na spoprijemanje z jezikovnimi ovirami. Kot najpogostejši odziv navajata prošnjo za pomoč pri uporabi jezika, pri čemer so eden najpogostejših virov pomoči otroci migrantskih delavcev. Magaña in Hovey (2003) ob tem izpostavljata možne težave, ki lahko nastanejo, ko so otroci prisiljeni v vlogo prevajalcev, med drugim spremembo dinamike med otroki in starši, na primer povzdigovanje otroka na višji položaj moči v družini ali občutke sramu staršev zaradi neznanja jezika, kar lahko zmanjša pomembnost staršev v očeh otrok. Kot zadnjo oviro navajata možnost slabe kakovosti prevoda zaradi stopnje zrelosti otrok in njihove ravni znanja jezika.

Študija, izvedena v obliki fokusnih skupin, v katerih so sodelovali latinskoameriški migrantski delavci v kmetijstvu v zvezni državi Južna Georgia, potrjuje pomembnost zmožnosti komuniciranja v angleškem jeziku (Perilla in sod., 1998). Udeleženci vseh štirih fokusnih skupin so navajali težaje angleškega jezika kot visoko prioriteto. Opozorili so, da se morajo tečaji izvajati na dostopnih krajih in ob ustreznem času, na primer kot večerni tečaji v kolektivnih namestitvah delavcev.

3.4 Diskriminacija na delovnem mestu in v vsakdanjem življenju

Veliko tveganje za dobro počutje migrantskih in sezonskih delavcev v kmetijstvu predstavlja diskriminacija, zato ni presenetljivo, da jo raziskave pogosto obravnavajo. Krieger (2010, cit. po Agudelo-Suárez in sod., 2009: 1867) diskriminacijo razlaga kot proces, v katerem je eden ali več članov, ki jih družba dojema kot skupino, obravnavan drugače (slabšalno) na podlagi pripadnosti tej skupini. Agudelo-Suárez in sodelavci (2009) opozarjajo tudi, da diskriminacije ne doživljajo nujno samo migranti, saj je vezana na različne dejavnike, kot so socialno-ekonomski položaj, spol, etnično ozadje, državljanstvo ...

V raziskavi med migrantskimi delavci v Španiji Agudelo-Suárez in sodelavci (2009) poudarjajo posledice diskriminacije na podlagi pripadnosti določeni etnični skupini, kot so jih zaznale tudi druge raziskave, na primer vpliv na duševno zdravje (Gee in sod., 2006; Lang Li in Kim, 2004, cit. po Agudelo-Suárez in sod., 2009; Noh in sod., 2007) in vpliv na fizično zdravje, denimo povečano tveganje za kardiovaskularne bolezni (Wayatt in sod., 2003, cit. po Agudelo-Suárez in sod., 2009) in spremembe krvnega tlaka (Brondolo in sod., 2003, cit. po Agudelo-Suárez in sod., 2009). Podobne ugotovitve so v raziskavi med migrantskimi delavci v kmetijstvu v Britanski Kolumbiji v Kanadi podali Colindres in sodelavci (2021). Naj ponazorimo: 31,3 % njihovih anketirancev je poročalo, da so bili v zadnjih petih sezonah diskriminirani zaradi rase ali etnične pripadnosti. Več kot eden od petih (21,8 %) je poročal, da jim je delodajalec grozil ali jih ustraheval, 15,1 % pa jih je navedlo, da jih je v zadnjih petih sezonah napadel šef ali nadzornik (Colindres in sod., 2021).

Razumevanje diskriminacije v kmetijstvu zato zahteva upoštevanje širšega strukturnega okvira. Holmes (2013a) diskriminacijo v okviru sodobnega ameriškega kmetijstva razlaga na podlagi svojega dela na kmetiji Tanaka. Neenakosti v moči med drugim povezuje z vprašanjem rase, razreda in državlanskega statusa. Asimetrije, ki se splošno pojavljajo v družbi, tako določajo tudi strukturo dela na kmetiji Tanaka. Asimetrije zaposlene na kmetiji delijo na tiste na vrhu in tiste na dnu. Od tistih na vrhu lestvice (vodstvo) se pogosto pričakuje, da premagajo težave, ki jih prinaša diskriminacija, obenem pa se označujejo za sebične in pohlepne. Pri tem se spregleda, da kmetija deluje znotraj okvirjev širše družbe, nanjo pa pritiskajo večje sistemske težave. Vodstvo kmetije si na primer ne more privoščiti dvigovanja plač delavcev, saj nanj z druge strani pritiska država zaradi korporatizacije kmetijstva v ZDA in rasti mednarodnega prostega trga. Holmes (2013a) sklene, da so najmočnejši vplivi na trpljenje delavcev v kmetijstvu strukturni in ne posledica volje posameznih

akterjev, saj strukturno nasilje najprej uveljavlja tržna vladavina, nato pa ga kanalizirajo mednarodni in domači rasizem, klasizem, seksizem in predsodki do priseljencev. Kljub temu strukturno nasilje ni preprost enosmeren pojav; makrosocialne in ekonomske strukture po Holmesu (2013a) ustvarjajo ranljivost na vseh ravneh kmetijske hierarhije.

Tudi v drugih sferah vsakdanjega življenja so odzivi na naraščajočo prisotnost migrantov v kmetijstvu različni, a v nekaterih primerih je prišlo celo do odkritih izrazov rasizma in nasilja. Eden najkonkretnjših izrazov strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu so bivanjske razmere. Raziskave poročajo, da so delavci pogosto nastanjeni v skupnih stanovanjih, ki so oddaljena od mestnih središč, trgovin, javnega prevoza, interneta in telefonskih storitev (na primer Amfo in sod., 2023; Colindres in sod., 2021; Holmes, 2013a). Benson (2008) opozarja, da delavce pogosto krivimo za slabe bivanjske razmere, čeprav so te organizirane tako, da otežujejo vzdrževanje čistoče, zasebnosti in občutka doma. Če si hladilnik deli 20 ljudi, štedilnik pa 50, individualna odgovornost ne more pojasniti nereda ali napetosti. Prostor, ki ni zasnovan kot dom, ampak kot začasna delovna nastanitev, proizvaja drugačne odnose. Delavci imajo manj motivacije za urejanje prostora, ki ni njihov, iz katerega so lahko kadarkoli odpuščeni ali izseljeni in v katerem je zasebnost minimalna (Benson, 2008). Slabe bivalne razmere lahko tej skupini pošiljajo tudi jasna sporočila o nespoštovanju in pomanjkanju dostojanstva, kar lahko poslabša občutek brezupnosti in nemoči pri varovanju lastnih pravic (Caxaj in sod., 2022).

Cohen (2019) izpostavlja, da se zaradi pomanjkanja dostopa do prevoza, dolgih delavnikov in življenja na kmetiji v Kanadi vzpostavljajo raso segregirane skupnosti, v katerih so temnopolti in Latinoameričani omejeni na redke, praviloma od lokalne skupnosti »skrite« prostore. Delavci morajo pogosto živeti v bivanjskih namestitvah, ki jim jih uredi delodajalec, najpogosteje kar na kmetiji. Po drugi strani člani teh skupnosti zaradi svoje domnevne »nebelskosti« doživljajo diskriminacijo oziroma na podlagi predpostavk o domnevnem kriminalnem vedenju posameznih rasiziranih skupin celo kriminalizacijo v lokalnih skupnostih, kjer prebivajo. Podobno se dogaja v Italiji, kjer je namestitev delavcev v kmetijstvu segregirana: lokalne skupnosti vzpostavijo sprejemne centre za omejeno število delavcev z urejenimi dokumenti, številni delavci – zlasti tisti iz držav vzhodne Evrope – pa živijo v zapuščenih namestitvah, pogosto brez elektrike, gretja in vode, delavci iz Afrike pa pogosto stanujejo v velikih »getih«, kot jih sami imenujejo, kjer na majhnem prostoru (v improviziranih kolibah, zapuščenih stavbah, tovarnah ...) skupaj živi več sto ljudi. Omenjena organizacija namestitve zunaj večjih mest spodbuja prostorsko, ekonomsko,

kulturno in politično osamitev teh delavcev od lokalnega prebivalstva (Perrotta in Sacchetto, 2014).

3.5 Nevidnost, izolacija in telesne izkušnje

Jezikovne ovire so le eden izmed razlogov, zaradi katerih so migrantski in sezonski delavci v družbi pogosto nevidni. Bail in sodelavci (2012) na podlagi dolgotrajne raziskave med delavci v kmetijstvu v ameriški zvezni državi Georgia sklenejo, da so ti delavci dejansko in metaforično nevidni. Ljudje praviloma ne vedo, kje so nastanjeni, in pogosto tudi ne, kje so polja, na katerih delajo. Nevidni ostajajo tudi otroci, ki zaradi nestabilnosti bivanja praviloma ne hodijo v vrtec, hkrati pa je za vpis v šolo potreben rojstni list, ki ga nekateri nimajo ali so ga na poti v ZDA izgubili. Ker niso upravičeni do nadomestil za brezposelnost, so prepuščeni možnostim za delo v kmetijstvu, ki jih določajo negotove vremenske razmere in letni časi oziroma sezonskost. Omenjena negotovost neposredno vpliva na njihovo zdravje, ki ga še zaostreje nezmožnost dostopa do zdravstvene oskrbe in posledično zapoznele diagnoze. Pomanjkanje podpore in ločenost od družin po ugotovitvah Bail in sodelavcev (2012) vpliva na zabeleženo pojavnost anksioznosti in depresije, ki ju poglobljajo socialna izolacija, revščina in identitetna razklanost med dvema kulturama. O nevidnosti migrantskih in sezonskih delavcev piše tudi Holmes (2013a), ki v svoji etnografiji omenja primer vsakoletnega festivala tulipanov v Skagit Valleyju (Washington), kjer se nihče ne sprašuje o tem, kdo ureja in skrbi za polja tulipanov. Pri tem navaja svojega belopoltega prijatelja, ki pravi, da se ljudje v njegovi bližini pravzaprav niti ne zavedajo dobro, da migrantski delavci obstajajo, saj jim je že sama misel na njih strašljiva. Nevidnost migrantskih delavcev vpliva na slabo zavedanje o neenakostih, ki je po Holmesu (2013a) pogoj za razumevanje družbenega trpljenja. Na nevidnost migrantskih in sezonskih delavcev opozarjajo tudi druge raziskave.

Raziskava Perilla in sodelavcev (1998) njihovo nevidnost povezuje z njihovim nedokumentiranim statusom, kar povzroča, da njihovi glasovi v družbi niso slišani. Lamberti-Castronuovo in sodelavci (2021) opozarjajo, da visoka mobilnost delavcev v kmetijstvu le-tem preprečuje, da se bolj vključijo v skupnost in zgradijo trajnejše odnose. Enega izmed ključnih dejavnikov tveganja predstavljajo tudi težave pri prilagajanju drugačni hrani, občutki izolacije, težave pri spoznavanju ljudi in težave zaradi ločitve od družine (Ramos in sod., 2015). Prilagoditve, kot so učenje novega jezika, prilagajanje drugačni hrani in drugim kulturnim normam, so hitro opazne. Druge prilagoditve se dogajajo na veliko bolj nezavednem nivoju in jih ob nepozornosti lahko hitro spregledamo. Gre za prilagoditve, ki jih Holmes (2013a) povezuje s telesnimi izkušnjami. Te razlaga s pomočjo koncepta

habitusa, ki ga je oblikoval Pierre Bourdieu. Holmes (2013a) telesne izkušnje povezuje tudi s tem, kako na posameznika reagira okolica. Pri tem primerja lastne izkušnje svetlopoltega visokega študenta, ki govori angleško, in izkušnje njegovih sogovornikov. Razlike pri odnosu okolja so bile očitne že pri delu na polju. S Holmesom so se nadzorniki pogosto šalili, se z njim pogovarjali in mu celo pomagali pri nabiranju jagod, nasprotno so bili do delavcev iz Oaxace veliko zahtevnejši, pogosto pa so jih tudi naslavljali s slabšalnimi imeni. Razlike med raziskovalcem in migrantskimi delavci pa so bile očitne tudi v drugih vsakdanjih situacijah, na primer ob obisku restavracije s hitro hrano, kjer se migrantski delavci niso upali pritožiti ob napačno izpolnjenem naročilu, pritožiti se niso želeli niti ob napačnih obravnavah pri zdravniku. Prestrašili so se tudi ob možni prisotnosti policije, svoje avtomobile pa so vedno ohranjali v brezhibnem stanju, saj že pregorela avtomobilska luč lahko prinese obilico težav. Telo raziskovalca Holmesa so ljudje v okolici dojemali kot nekaj, kar spada v njihovo okolje, medtem ko telesa migrantskih delavcev predstavljajo tujega Drugega, ki v njihovo okolje ne spada.

3.6 Družina in transnacionalno življenje

Migrantski delavci v kmetijstvu pogosto v državo prihoda potujejo sami, medtem ko njihove družine ostajajo v državah izvora. Ločitev od družine zanje predstavlja velik dejavnik tveganja, kar se odraža tudi v izjavi enega izmed delavcev iz Portorika v ZDA v že omenjeni raziskavi: »Nihče noče zapustiti svoje družine in biti tu v skrbeh zaradi njih in tega, da ne moreš biti tam za njih, če se kaj zgodi« (García-Colón in Meléndez, 2013: 105). O »duševnem stresu«, povezanem z družinskimi situacijami, so poročali tudi migrantski in sezonski delavci, zajeti v raziskavi v Severni Karolini, ki so opisovali stres, ker ne morejo videti svojih družin in otrok, ki so ostali v njihovih državah izvora. Poročali so tudi o stresu, povezanem z družinskimi odgovornostmi, skrbjo za partnerja in otroke, kuhanjem, skrbjo za dom in otroke po dolgem delovnem dnevu in dolgi poti na delo (Burke Winkelman in sod., 2013). Eden izmed sodelujočih v raziskavi je delil povedno izkušnjo spominjanja na dom:

»Moja sodelavka predvaja preveč glasbe in glasba povzroča spomine. Spomini so stresni in me opominjajo na moje otroke v Gvatemali, to me dela žalostnega« (Burke Winkelman in sod., 2013: 1821).

Da lahko ločitev staršev in otrok predstavlja resne posledice za duševno zdravje, je pokazala tudi raziskava med 75 kmetijskimi delavci, ki potujejo med Kanado in Mehiko (Caxaj in sod., 2020). Starši v primeru ločitve od otrok pogosto trpijo zaradi psihične napetosti in obremenjenosti, otroci pa zaradi fizičnih in duševnih

stisk. Raziskave med ženskami iz Mehike, ki so se zaradi dela morale ločiti od svojih otrok in preseliti v ZDA, kažejo, da tako one kot njihove družine doživljajo kronično, konkretno in nedvoumno žalovanje zaradi skrbi za svoje ljubljene in obdobja nenehne in ponavljajoče se ločitve (Solheim in sod., 2016, cit. po Caxaj in sod., 2020). Za dobro počutje migrantskih delavcev in njihovih družin je pomembno, da vzdržujejo močne transnacionalne povezave, kar najpogosteje počnejo s pisanjem pisem in telefonskimi stiki (Magaña in Hovey, 2003). Kako pomembno vlogo imajo komunikacijske tehnologije, ki transnacionalnim družinam omogočajo ohranjanje stikov na daljavo, je v raziskavi indijskih družin preučevala Tanja Ahlin (2018). Skozi terensko delo ugotavlja, da vsakodnevni klici prenašajo sporočilo »kličem in s tem izkazujem, da mi je mar«, ob tem pa prenašajo čustva ljubezni, zaupanja, skrbi, osamljenosti in strahu pred zapustitvijo (Ahlin, 2018: 78). Prenos čustev in skrbi Ahlin (2018: 79) vidi v vsakdanjih dejanjih, kot so telefoniranje, sprejemanje klicev, usklajevanje časovnih pasov, skupno molčanje in kazanje obrazov, hrane in rastlin na spletnih kamerah. Napredek v komunikacijskih tehnologijah tako migrantskim družinam, ki imajo dostop do tehnologije, omogoča redno ohranjanje stikov in celo skrb na daljavo.

Poleg fizične ločitve od družine dodatni dejavnik tveganja za migrantske delavce predstavlja tudi občutek odgovornosti in potreba po (finančni) preskrbi družine v državi izvora. Že večkrat omenjena raziskava med portoriškimi delavci v kmetijstvu je pokazala, da tudi med tistimi, ki so rojeni v ZDA, več kot dve tretjini delavcev pošiljata denar v Portoriko (García-Colón in Meléndez, 2013). Nenehna skrb, da nimajo dovolj denarja, da bi ga poslali domov, pri migrantskih delavcih v kmetijstvu predstavlja vir stresa (Burke Winkelman in sod., 2013).

Ob ostalih družinskih članih pa prav poseben vir stisk predstavljajo otroci. Otrokom posebno pozornost posvečajo Escrig-Pinol in sodelavci (2023), ki so izvajali etnografijo s petimi migrantskimi družinami delavcev v kmetijstvu v Kanadi. Otroci mater, ki so migrirale v Kanado, sami pa so ostali v državah izvora, poročajo o občutku zapuščenosti, ki ga poslabšujeta travmatičen spomin na materin prvi odhod in dejstvo, da delavci o svojem odhodu nimajo vnaprej veliko informacij, prav tako nimajo kontrole nad časom odhoda (Escrig-Pinol in sod., 2023: 9). Na posledice migracij za otroke opozarjajo tudi druge raziskave, ki se osredotočajo na njihove življenjske razmere v državah prihoda. Med njimi so Martin, Gordon in Kupersmidt (1995), ki so analizirali intervjuje z 61 migrantskimi družinami z otroki v Severni Karolini v ZDA. V raziskavi so se osredotočili na neposredne posledice, ki jih ima nasilje na otroke. Rezultati so pokazali, da ima več kot polovica otrok izkušnje z nasiljem; 46 % jih je bilo priča nasilju nad drugimi, 19 % pa je bilo samih žrtev nasilja. Posebno zanimanje za otroke so podkrepili z navajanjem predhodnih raziskav, kot je študija primera

z 10 migrantskimi družinami z otroki, v kateri so raziskovalci pri mlajših otrocih zaznali visoke ravni psihosomatskih motenj, pri adolescentih pa visoke stopnje antisocialnega vedenja, depresije in fobij (Coles, 1965, cit. po Martin in sod., 1995). Predhodne raziskave navajajo tudi slabe akademske dosežke, nizko akademsko samozavest in slabo splošno samopodobo otrok (Division of Curriculum and Instruction: Chapter 1 and migrant education in North Carolina, 1989, cit. po Martin in sod., 1995; Henggler in sod., 1978). Pri otrocih migrantskih in sezonskih delavcev so navedene raziskave zaznale tudi relativno visoke stopnje čustvenih in vedenjskih težav, hkrati pa ti le redko dobijo pomoč, kar povezujejo tako s strukturnimi kot tudi psihološkimi ovirami (Kuppersmidt in sod. 1993, cit. po Martin in sod., 1995). Tovrstne težave otrok migrantskih delavcev niso zgolj posledica individualnih izkušenj, temveč odražajo širše strukturne razmere negotovega pravnega statusa staršev, njihovega prekarnega dela in trajajoče revščine.

3.7 Kulturni dejavniki in kulturno opredeljene duševne stiske

Ob dejavniki tveganja, ki izhajajo iz migracijske izkušnje, življenjskih in delovnih pogojev v državi prihoda, ločitve od družine ..., lahko na posameznika vplivajo tudi različni družbenokulturni dejavniki v državah izvora. Primer tega je t. i. mačizmo, ki ga Acosta in sodelavci (2020) opredelijo kot prepričanje o tradicionalnih moških vlogah v različnih latinskoameriških kulturah. Glede na predstave mačizma naj bi bili moški agresivni, dominantni in stoični ženskarji (Archiniega in sod., 2008, cit. po Acosta in sod., 2020).

Raziskave kažejo, da mačizmo vpliva na duševno zdravje posameznika: zvišuje na primer tveganje za posttravmatsko stresno motnjo, depresijo, tesnobo, antisocialno obnašanje in zaznane ravni stresa (Archiniega in sod., 2008, cit. po Acosta in sod., 2020). Mačizmo duševno stisko povzroča takrat, ko se posameznik ne more obnašati v skladu z njegovimi vrednotami in pričakovanji. Migrantski delavci v kmetijstvu so v takšno obnašanje pogosto prisiljeni zaradi svojega negotovega statusa in družbene nemoči. De Castro in sodelavci (2006, cit. po Acosta in sod., 2020) poročajo, da se posamezniki, ki poročajo o strahu pred deportacijo, skušajo ogniti konfliktom, prenašajo večje zlorabe na delovnem mestu, redkeje iščejo druge zaposlitvene možnosti in se izogibajo situacijam, ki bi prinašale preveč pozornosti. Pri posameznikih z visoko stopnjo ponotranjenega mačizma takšno obnašanje torej pomeni odstop od njihovih vrednot in pričakovanih dominantnih vzorcev obnašanja.

Ob pričakovanih vzorcih obnašanja, ki lahko kot dejavniki tveganja vplivajo na duševne stiske, raziskovalci opažajo tudi kulturno definirane duševne stiske, kot je t. i. nervios. Ob tem opozarjajo, da nerazumevanje kulturno pogojenih sindromov, kot je nervios, prispeva k nastanku in ohranjanju neenakosti na področju zdravja med Latinoameričani. Latinoameričani nerviosa ne dojemajo kot duševno bolezen in mu posledično tudi ne pripisujejo predsodkov in stigme, povezanih z duševnimi boleznimi. Kljub temu je koncept nervios klinično povezan z depresijo in tesnobo, kot sta opredeljeni v okviru zahodnega medicinskega aparata, in je lahko uporaben za prepoznavanje duševnih stisk pri Latinoameričanih (O'Connor in sod., 2015). Raziskovalci ga med drugim opisujejo kot »preveč misli«, nervozo, razdražljivost, strah, predispozicijo za eksplozivno jezo, v skrajnih primerih celo psihozo (Lewis-Fernandez in sod., 2010, cit. po O'Connor in sod., 2015).

3.8 Spol kot dejavnik ranljivosti

Pomemben vpliv na stiske migrantskih in sezonskih delavcev v kmetijstvu ima tudi spol. Ženske so ranljive iz enakih razlogov kot moški, hkrati pa so diskriminirane tudi na podlagi spola. Pogosto so za isto delo plačane manj, imajo omejene možnosti za napredovanje, podvržene so spolnemu nadlegovanju na delovnem mestu in zlorabi. Ob diskriminaciji in nadlegovanju na delovnem mestu so pogosto bolj obremenjene z domačimi opravili, na primer s skrbjo za otroke, pripravo hrane in čiščenjem (Arcury in sod., 2022). Latinskoameriške migrantske delavke v ZDA so v raziskavi Curl in sodelavcev (2021) poročale, da neenakomerna delitev gospodinjskih opravil, vključno z varstvom otrok, postane še posebej zahtevna za ženske med sajenjem in žetvijo, kar zahteva dolge delovnike. Ženske so bile zaskrbljene tudi zaradi prehranske varnosti in oskrbe s hrano, za kar čutijo primarno odgovornost, kar lahko izhaja iz spolno pogojenih odgovornosti, ki so posledica družbenih hierarhij. Podobno je raziskava Bail in sodelavcev (2012) v ameriški zvezni državi Georgia ugotovila, da morajo ženske poleg primarne odgovornosti za pripravo hrane doma praviloma delati še dolge deset- do dvanajsturne delovnike.

Raziskava Arcuryja in sodelavcev (2022) v ZDA se ukvarja z vprašanjem latinskoameriških žensk v kmečkih družinah. Avtorji dokazujejo, da so ženske pogosto prisiljene menjati službo; večina se jih večkrat v obdobju 18 mesecev izmenjuje med obdobji zaposlitve in obdobji prehoda med zaposlitvami. Delo, ki ga opravljajo, je pogosto sezonsko ali začasno, po poročanjih pa delajo več kot 40 ur na teden. Tiste, ki so zaposlene v kmetijstvu, praviloma nimajo plačanih nadur. Poročajo tudi, da nimajo občutka nadzora nad delom in da so podvržene visokim psihološkim bremenom. Njihove službe so zahtevne, vendar ne nudijo

veliko raznolikosti pri opravljanju nalog, večinoma pa delajo v slabih delovnih pogojih. Pri tem imajo posebej malo svobode odločanja in manj varno delovno okolje ženske, ki delajo v kmetijstvu, vendar pa poročajo o nižjem psihološkem bremenu.

Študija latinoameriških žensk v družinah kmetijskih delavcev v ZDA, od katerih je tretjina sama delala v kmetijstvu, je pokazala, da je od 132 zaposlenih žensk le 50 udeleženk (38 %) poročalo, da imajo vedno dostop do ustrezne varnostne opreme (Arcury in sod., 2015, cit. po Curl in sod., 2021: 2). V ZDA tako dve študiji ugotavljata, da so bile akutne zastrupitve s pesticidi skoraj dvakrat pogostejše pri ženskah, ki delajo v kmetijstvu, v primerjavi z moškimi (Calvert in sod., 2008, cit. po Curl in sod., 2021; Kasner in sod., 2012). Na podlagi omenjenih dejavnikov avtorji ugotavljajo, da ženske v družinah kmetijskih delavcev doživljajo povišano raven stresa in depresivnih simptomov v primerjavi z moškimi (Arcury in sod., 2022). Kmečke delavke so v primerjavi z moškimi pogosto tudi ekonomsko ranljivejše, kar je deloma posledica omejenih možnosti za delo. Ženske so namreč pogostejše kot moški zaposlene samo v sezonskem delu, ki ne potrebuje veliko usposabljanja in fizične moči, posledično delajo manj dni v letu (McCurdy in sod., 2014, cit. po TePole in sod., 2017). Slab ekonomski status, nizek družbeni status in izoliranost, ki jih doživljajo migrantske delavke v kmetijstvu, pa dodatno povečajo možnosti za spolno nadlegovanje s strani nadrejenih ali sodelavcev (Murphy in sod., 2015; Waugh in sod., 2010, cit. po TePole in sod., 2017).

4 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Na podlagi pregleda najpomembnejših dejavnikov za doživljanje stisk in dobrega počutja delavcev migrantov v kmetijstvu se zdi, da je njihovo duševno zdravje treba razumeti kot politično in družbeno vprašanje, saj pri njih ne gre le za pomanjkanje psihološke odpornosti, temveč predvsem za pogoje, ki odpornost nenehno izčrpavajo. Če delavci kljub temu delujejo prilagojeno, družabno ali »srečno«, to lahko bolj kaže na njihovo odpornost kot na odsotnost težav v duševnem zdravju (Perilla in sod., 1998). To se na strukturni ravni kaže v politikah rekrutacije oziroma širše migracijskih politikah, praviloma zgolj začasni zaposlitvi in statusu prebivanja, in v delovnih in življenjskih pogojih, ki povečujejo njihovo strukturno ranljivost.

Pregled raziskav je pokazal tudi prepletenost telesnega in duševnega zdravja te skupine delavcev. Hovey in Seligman (2006) trdita, da je raziskav o medsebojnem vplivu duševnega in telesnega zdravja v časovni perspektivi precej manj, četudi lahko stres negativno vpliva na oba vidika zdravja. Po njuni oceni je zato eden od

izzivov za zdravnike in druge strokovnjake razumevanje povezave med telesnimi simptomi (na primer tistimi, ki so posledica izpostavljenosti pesticidom pri kmetijskih delavcih) in težavami z duševnim zdravjem te skupine.

Čeprav se stresorji med seboj prepletajo, bi veljalo v večji meri razlikovati med stresorji, ki izhajajo iz narave dela v kmetijstvu kot panogi, in med kontekstualnimi stresorji, ki se nanašajo na primer na pravni status, diskriminacijo, izkušnjo vključevanja v novo družbo in ekonomsko deprivacijo (Crain in sod., 2012). V pregled smo v manjši meri vključili tudi zaščitne dejavnike za dobro počutje, ki se lahko nanašajo na individualne značilnosti osebe in na podporne mreže (Crain in sod., 2012), nemalokrat pa tudi na pomembnost spreminjanja družbenopolitičnega konteksta, ki povzroča strukturne ranljivosti te skupine ljudi. Kot nas opozarja Drake (2015), prepoznavanje kulturne kompleksnosti in strukturnih dejavnikov, ki prispevajo k psihološkemu stresu, ne pomeni, da se odrekamo intervencijam za zmanjševanje trpljenja, temveč da v partnerstvu z različnimi skupnostmi delujemo sodelovalno. Eden pomembnejših vidikov raziskovanja so tudi počutje in stiske članov transnacionalnih družin, katerih življenje poteka v različnih nacionalnih državah (Escrig-Pinol in sod., 2023).

Prispevek temelji na tematskem pregledu literature, zato izbor virov ni bil izveden po načelih sistematičnega pregleda ali metaanalize. Njegov namen ni bil oblikovanje dokončnih zaključkov, temveč ponuditi splošen pregled ključnih tem, dejavnikov in ugotovitev, ki se pojavljajo v obstoječih raziskavah; zato je ugotovitve treba razumeti kot indikativne in kontekstualno pogojene. Večina vključenih raziskav namreč izhaja iz ZDA, Kanade in nekaterih evropskih držav, kjer je zaposlovanje migrantskih delavcev v kmetijstvu najbolj razširjeno in raziskovalno najbolj proučeno, zato ugotovitev ni mogoče neposredno posploševati na druge nacionalne kontekste. Kot je bilo opozorjeno že v pregledanih raziskavah, različnih skupin migrantskih delavcev – denimo sezonskih, začasnih, stalnih ali nedokumentiranih delavcev – ne moremo obravnavati kot enotne skupine, saj njihove izkušnje, pravni statusi in posledično stopnje strukturne ranljivosti niso enaki.

Prispevek izhaja predvsem iz izsledkov mednarodnih raziskav, ki jih obravnava kot pomembno izhodišče za razumevanje podobnih procesov tudi v slovenskem prostoru. Čeprav na prisotnost zaposlovanja »tuje« delovne sile v kmetijstvu v Sloveniji, najpogosteje sezonskih delavcev – začasnih migrantov, opozarjajo številni dokumenti (na primer Postopek najema tujih sezonskih delavcev, KGZS, 2018), redke omembe potreb po sezonskih delavcih iz tujine pa uokvirjajo raziskave o družinskem kmetovanju, zlasti ko je govor o kroničnem pomanjkanju »domače delovne sile« (na primer Knežević Hočevlar, 2013), tovrstnih raziskav v slovenskem prostoru ni. Zdi se, da je na mestu ocena Kinga in sodelavcev (2021),

da je med kmetijstvom in migracijami ljudi kar nekaj povezav, ki se medsebojno (so)oblikujejo in krepijo, zato bi jih veljalo podrobneje teoretično in empirično raziskati tudi v Sloveniji.

Zahvala

Prispevek sta financirala Ministrstvo za zdravje v okviru projekta Počutje na kmetiji: krepitev virov in znanj (PoljaMoči) in Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) v okviru raziskovalnega projekta Glasovi zaupnikov: Raziskovanje dobrega počutja kmetov in delavcev v kmetijstvu skozi njihova zaupanja vredna omrežja (šifra projekta: J6-70212) in raziskovalnega programa Raziskave o duševnih stiskah in dobrem počutju (šifra programa P5-0439).

Literatura

- Acosta LM, Andrews AR, Acosta Canchila MN, Ramos AK. Testing Traditional Machismo and the Gender Role Strain Theory With Mexican Migrant Farmworkers. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. 2020; 42(2): 215–234. Doi: 10.1177/0739986320915649.
- Ahlin, T. Frequent Callers: »Good Care« with ICTs in Indian Transnational Families. *Medical Anthropology*. 2018; 39(1): 69–82. Doi: 10.1080/01459740.2018.1532424.
- Agudelo-Suárez A, Gil-González D, Ronda-Pérez E, Porthé V, Paramio-Pérez G, García AM, et al. Discrimination, work and health in immigrant populations in Spain. *Social Science and Medicine*. 2009; 68(10): 1866–1874. Doi: 10.1016/j.socscimed.2009.02.046.
- Amfo B, Aidoo R, Osei Mensah J, Maanikuu PMI. Linkage between working conditions and wellbeing: Insight from migrant and native farmhands on Ghana's cocoa farms. *Heliyon*. 2023; 9(2). Doi: 10.1016/j.heliyon.2023.e13383.
- Arcury TA, Smith SA, Talton JW, Quandt SA. The Abysmal Organization of Work and Work Safety Culture Experienced by North Carolina Latinx Women in Farmworker Families. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022; 19(8). Doi: 10.3390/ijerph19084516.
- Arnold TJ, Arcury TA, Quandt SA, Mora DC, Daniel SS. Structural vulnerability and occupational injury among Latinx child farmworkers in North Carolina. *New Solut*. 2021; 31(2): 125–140. Doi: 10.1177/10482911211017556. PMID: 33982609.
- Bail KM, Foster J, Dalmida SC, Kelly U, Howett M, Ferranti EP, et al. The impact of invisibility on the health of migrant farmworkers in the southeastern United States: a case study from Georgia. *Nurs Res Pract*. 2012; 760418. Doi:10.1155/2012/760418.
- Barnes N. Is health a labour, citizenship or human right? Mexican seasonal agricultural workers in Leamington, Canada. *Global Public Health*. 2013; 8(6): 654–669. Doi: 10.1080/17441692.2013.791335
- Benson P. El Campo: Faciality and structural violence in farm labor camps. *Cultural Anthropology*. 2008; 23(4): 589–629. Doi: 10.1111/j.1548-1360.2008.00020.x.

- Boggess B, Ochoa Bogue H. The health of U.S. agricultural worker families: A descriptive study of over 790,000 migratory and seasonal agricultural workers and dependents. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*. 2016; 27(2): 778–792. Doi: 10.1353/hpu.2016.0089.
- Burke Winkelman S, Chaney EH, Bethel JW. Stress, depression and coping among latino migrant and seasonal farmworkers. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2013; 10(5): 1815–1830. Doi: 10.3390/ijerph10051815.
- Carrasquillo N. Race and ethnicity from the point of view of farm workers in the food system. *Race Ethn Multidiscip Glob Contexts*. 2011; 5(1): 121–131.
- Cartwright E. Immigrant dreams: Legal pathologies and structural vulnerabilities along the immigration continuum. *Medical Anthropology: Cross Cultural Studies in Health and Illness*. 2011; 30(5): 475–495. Doi: 10.1080/01459740.2011.577044.
- Caxaj S, Cohen A, Marsden S. Supports for migrant farmworkers: tensions in (in)access and (in)action. *International Journal of Migration, Health and Social Care*. 2020; 16(4): 557–571. Doi: 10.1108/IJMHSC-03-2020-0017.
- Caxaj S, Tran M, Mayell S, Tew M, McLaughlin J, Rawal S, et al. Migrant agricultural workers' deaths in Ontario from January 2020 to June 2021: a qualitative descriptive study. *International Journal for Equity in Health*. 2022; 21(1). Doi: 10.1186/s12939-022-01692-7.
- Cohen A. »Slavery hasn't ended, it has just become modernized«: border imperialism and the lived realities of migrant farmworkers in British Columbia, Canada. *ACME*. 2019; 18(1): 130–148.
- Colindres C, Cohen A, Caxaj S. Migrant Agricultural Workers' Health, Safety and Access to Protections: A Descriptive Survey Identifying Structural Gaps and Vulnerabilities in the Interior of British Columbia, Canada. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021; 18. Doi: 10.3390/ijerph18073696.
- Cook JA. Beyond the agricultural »suffering slot«: Structural agency in U.S. farm work. *Anthropol Work Rev*. 2023; 44(2): 69–80. Doi:10.1111/awr.12261.
- Corrado A. Is Italian agriculture a »pull factor« for irregular migration? Open Society European Policy Institute; 2018. Dostopno na: <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/ba12312d-31f1-4e29-82bf-7d8c41df48ad/is-italian-agriculture-a-pull-factor-for-irregular-migration-20181205.pdf> (citirano 1. 7. 2026).
- Crain R, Grzywacz JG, Schwantes M, Isom S, Quandt SA, Arcury TA. Correlates of Mental Health among Latino Farmworkers in North Carolina. *J Rural Health*. 2012; 28(3): 277–285.
- Cukut Krilić S, Knežević Hočevar D. Strukturne ranljivosti delavcev migrantov v kmetijstvu. *Glasnik SED*. 2022; 62(2): 70–80.
- Curl CL, Meierotto L, Castellano RLS. Understanding Challenges to Well-Being among Latina FarmWorkers in Rural Idaho Using in an Interdisciplinary, Mixed-Methods Approach. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2021; 18. Doi: 10.3390/ijerph18010169.
- Drake RE. Anthropology and mental health care. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2015; 24(3): 183–184.
- Escrig-Pinol A, Gastaldo D, Cortinois AA, McLaughlin J. From migrant to transnational families' mental health: an ethnography of five Mexican families participating in agricultural labour in Canada. *Soc Sci*. 2023; 12(9): 523.

- Fiałkowska K, Matuszczyk K. Safe and fruitful? Structural vulnerabilities in the experience of seasonal migrant workers in agriculture in Germany and Poland. *Saf Sci*. 2021; 139: 105275. Doi:10.1016/j.ssci.2021.105275.
- García-Colón I, Meléndez E. Enduring migration: Puerto Rican workers on U. S. Farms. *Centro Journal*. 2013; 11: 96–119.
- Holmes SM. *Fresh fruit, broken bodies: migrant farmworkers in the United States*. Berkeley (CA): University of California Press; 2013a.
- Holmes SM. Is it worth risking your life? Ethnography, risk and death on the U.S.-Mexico border. *Soc Sci Med*. 2013b; 99: 153–161. Doi: 10.1016/j.socscimed.2013.05.029.
- Hovey JD, Magaña CG. Psychosocial predictors of anxiety among immigrant Mexican migrant farmworkers: implications for prevention and treatment. *Cult Divers Ethnic Minor Psychol*. 2002; 8(3): 274–289. Doi: 10.1037/1099-9809.8.3.274.
- Hovey JD, Seligman LD. The mental health of agricultural workers. V: Lessenger JE, ur. *Agricultural Medicine*. New York (NY): Springer; 2006: 282–299. Doi: 10.1007/0-387-30105-4_22.
- International Labour Organization. Temporary labour migration: unpacking complexities Geneva: International Labour Organization; 2022. Dostopno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_858541.pdf (citirano 5. 7. 2026).
- King R, Lulle A, Melossi E. New perspectives on the agriculture-migration nexus. *Journal of Rural Studies*. 2021; 85: 52–58. Doi: 10.1016/j.jrurstud.2021.05.004.
- Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije. Postopek najema tujih sezonskih delavcev. Ljubljana: Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije; 2018. Dostopno na: https://www.kgzs.si/uploads/dokumenti/strokovna_gradiva/postopek_najema_tujih_sezonskih_delavcev.pdf (citirano 6. 7. 2026).
- Knežević Hočevar D. Etnografija medgeneracijskih odnosov: dom in delo na kmetijah skozi življenjske pripovedi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; 2013.
- Lamberti-Castronuovo A, Pine AA, Brogiato G, Kinkel HF. Agricultural migrants' health and ability to access care: A case study in Southern Italy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021; 18(23). Doi:10.3390/ijerph182312615.
- Magaña CG, Hovey JD. Psychosocial Stressors Associated With Mexican Migrant Farmworkers in the Midwest United States. *Journal of Immigrant Health*. 2003; 5(2): 75–86.
- Martin SL, Gordon TE, Kupersmidt JB. Survey of exposure to violence among the children of migrant and seasonal farm workers. *Public Health Reports*. 1995; 110(3): 268–276.
- Mucci N, Traversini V, Giorgi G, Tommasi E, De Sio S, Arcangeli G. Migrant workers and psychological health: a systematic review. *Sustainability (Basel)*. 2020; 12(1): 120. Doi: 10.3390/su12010120.
- O'Connor K, Stoecklin-Marois M, Schenker MB. Examining Nervios Among Immigrant Male Farmworkers in the MICASA Study: Sociodemographics, Housing Conditions and Psychosocial Factors. *Journal of Immigrant and Minority Health*. 2015; 17(1): 198–207. Doi: 10.1007/s10903-013-9859-8
- Perilla JL, Wilson AH, Wold JL, Spencer L. Listening to migrant voices: Focus groups on health issues in south Georgia. *J Community Health Nurs*. 1998; 15(4): 251–263. Doi: 10.1207/s15327655jchn1504_6.

- Perrotta D, Sacchetto D. Migrant farmworkers in Southern Italy: ghettos, caporalato and collective action. *International Journal on Strikes and Social Conflicts*. 2014; (5): 75–98.
- Ramos AK, Su D, Lander L, Rivera R. Stress Factors Contributing to Depression Among Latino Migrant Farmworkers in Nebraska. *Journal of Immigrant and Minority Health*. 2015; 17(6): 1627–1634. Doi: 10.1007/s10903-015-0201-5.
- Rye JF, Scott S. International labour migration and food production in rural Europe: a review of the evidence. *Sociol Ruralis*. 2018; 58(4): 928–952. Doi: 10.1111/soru.12208.
- Sargeant M. Health and safety of vulnerable workers in a changing world of work. 2009. Dostopno na: https://www.bollettinoadapt.it/old/files/document/4433WP_09_101.pdf (citirano 1. 7. 2026).
- Southern Poverty Law Center. Close to slavery: guestworker programs in the United States. Montgomery (AL): Southern Poverty Law Center; 2013. Dostopno na: <https://www.splcenter.org/20130218/close-slavery-guestworker-programs-united-states> (citirano 4. 7. 2026).
- TePole M, Rohlman D, Shaw M. The Impact of Work Demand and Gender on Occupational and Psychosocial Stress in Hispanic Farmworkers. *J Agric Saf Health*. 2017; 23(2): 109–123. Doi: 10.13031/jash.11753.
- Triandafyllidou A. Temporary migration: category of analysis or category of practice? *J Ethn Migr Stud*. 2022; 48(16): 3847–3859. Doi: 10.1080/1369183X.2022.2028350.
- Urrego-Parra HN, Rodriguez-Guerrero LA, Pastells-Peiró R, Mateos-Garcia JT, Gea-Sanchez M, Briones-Vozmediano E. The health of migrant agricultural workers in Europe: a scoping review. *J Immigr Min Health*. 2022; 24: 1580–1589. Doi: 10.1007/s10903-022-01330-y.
- Zhang K, Arauz RF, Chen TH, Cooper SP. Heat effects among migrant and seasonal farmworkers: a case study in Colorado. *Occup Environ Med*. 2016; 73(5): 324–328. Doi: 10.1136/oemed-2015-103332.

pro
mno
POLIA
MOŇI

ZRC SAZU

ZSPM
zveza slovenske
podezelske mladine

**ZAVOD
ZRNO**

